

דבר תורה פרשת תזריע מצורע, תש"ע

לאה אלמליח

הצרעת היא מחלת עור קשה ומדבקת. הלוקים במחלה הורחקו "מהמחנה", מחברת בני האדם, על מנת שלא ידביקו אותם, וחיו בבידוד ובנידוי.

החולה במחלת הצרעת נחשב טמא וכדי לחזור לחיות בחברה עליו לעבור טקס היטהרות ולוודא שאינו טמא עוד.

הטיפול במחלת הצרעת נמסר בידי הכוהנים מפני שהקדמונים האמינו כי המחלות באות מהאל, וכך קיבלה הצרעת יותר מכל מחלה אחרת משמעות דתית-פולחנית, והיא קשורה בדיני טוהרה וטומאה. המחלה נחשבה כעונש אלוהי על חטאים: מרים נענשה בצרעת על שדיברה סרה במשה (במדבר י"ב 10); עוזיהו מלך יהודה נצטרע כשניסה להקטיר על המזבח, וישב בבידוד בבית החופשית (דברי הימים ב', כ"ו 19); צרעת נעמן דבקה בגיחזי ובזרעו בקללת אלישע הנביא (מלכים ב', ה' 20-27).

בתקופה הבתראית הלכו והרחיבו את הפרשנות על המשמעויות המוסריות של המחלה:

ולדוגמה מספר פרשנים מסורתיים "כל הנגעים באים על עבירות שבין אדם לחבירו. "לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להם "זאת תהיה תורת המצרע" – תורת המוציא שם רע" (מדבר רבה) וכן במסכת ערכין (ט"ז, ע"ב) נאמר: "מה נשתנה מצורע שאמרה תורה "בדד ישב מחוץ למחנה מושבו"? – הוא הבדיל בין איש לאישתו, בין איש לרעהו

בפירושים הללו הגדילו הפרשנים ויחסו את האסון הבריאותי של המצרע ללשון הרע ולחטאים שבין אדם לחברו, ובכך הפכו את המצרע לא רק לאומלל מפחיד ונושא בכנפיו את המוות אלא גם לחוטא ואשם.

אחת השאלות הקשות המטרידה את כולנו במיוחד לאחר השואה היא השאלה מה מקורו של הסבל האנושי והאם יש קשר בין הסבל והאל? האם כל הסבל בעולם מקורו מאלוהים, האם לסבל זה יש מטרה ותפקיד?

במקרא יש על שאלה זאת שתי תשובות עיקריות: מצד אחד ברוב ספרי המקרא שולטת תורת הגמול הקלאסית שקושרת באופן פשטני בין המעשה המוסרי לבין התוצאה שהיא הגמול. "צדיק וטוב לו, רשע ורע לו." כך אנו קוראים בספר שמואל ומלכים שני הספרים היסטוריוגרפיים העיקריים המתארים את ההיסטוריה של עם ישראל בתקופת בית ראשון. על פי הספרים הללו הניצחונות והתבוסות במלחמה הם עונש לעם על עבודה זרה ועל החטאים החברתיים. וגולת הכותרת של הספרים הללו- האסון הגדול והכבד שפקד את העם, חורבן בית ראשון, אף הוא מוסבר כעונש לעם.

אך כבר בתוך התנ"ך עצמו, בספר איוב ישנו עירעור של תורת הגמול הזאת. איוב היה אדם צדיק ותמים מושלם: אִישׁ הָיָה בְּאֶרֶץ עוֹץ אִיּוֹב שָׁמוֹ וְהָיָה הָאִישׁ הַהוּא תָם וְיֵשֶׁר וַיֵּרָא אֱלֹהִים וְסָר מִרְעֵה (פרק א' 10) ואכן איוב המושלם מקבל מאלוהים גמול מושלם. היה לו כל מה שאדם במקרא יכול היה לחלום עליו: וַיִּנְלְדוּ לוֹ שִׁבְעָה בָנִים וְשִׁלֹּשׁ בָּנוֹת. ג וַיְהִי מִקְנֵהוּ שִׁבְעַת אֲלָפֵי צֹאן וְשִׁלְשַׁת אֲלָפֵי גְמָלִים וְחֲמֵשׁ מֵאוֹת צֶמֶד בְּקָר וְחֲמֵשׁ מֵאוֹת אֲתוֹנוֹת וְעֶבְדָּה רַבָּה מְאֹד וַיְהִי הָאִישׁ הַהוּא גָדוֹל מִכָּל מְבָרְכֵי יְמֵי קִדְמוֹ.

אבל יום אחד מגיע השטן ומצליח לשכנע את אלוהים להיכנס לניסוי: בוא נראה אם איוב ימשיך להיות צדיק וישר גם לאחר שתיקח ממנו את כל הטוב שהענקת לו. האם גם אז ימשיך להאמין?

ואכן אלוהים לוקח מאיוב את כל מה שנתן לו: תחילה את הרכוש – המקנה ואלפי הצאן והגמלים, בשלב שני בניו ובנותיו כולם נהרגים ולבסוף כאשר נותר ללא רכוש וערירי גם בריאותו נלקחת ממנו והוא חולה במחלת עור קשה שמזכירה לנו את הצרעת של פרקנו.

והנה באים אל איוב שלושה מרעיו הטובים, כל אחד ממקום רחוק אחר. הם באים לנחם אותו, אך לא יכולים להתאפק ואומרים לו שאם קרו לו כל כך הרבה אסונות הוא צריך לבדוק את עצמו כי

וַתְּהִי לַדָּל תִּקְנָה וְעֵלְתָה קִפְצָה פִּיהָ. יז הֲנֵה אֲשֶׁרִי אֶנּוֹשׁ יוֹכַחְנוּ אֱלֹהִים וּמוֹסֵר שְׂדֵי אֶל-תִּמְאָס. יח כִּי הוּא יִכְאִיב וַיִּחְבֹּשׁ יִמְחֹץ וַיִּדּוּ תִרְפִּינָה. יט בְּשֵׁשׁ צָרוֹת יִצְיָלֶךָ וּבְשִׁבְעַת לֹא-יִגַע בְּדָרְעוֹ. כ בְּרָעַב פָּדַךְ מִמֶּנֶת וּבְמִלְחָמָה מִיַּדִּי חָרַב. כא בְּשׁוֹט לְשׁוֹן תִּחְבֵּא וְלֹא-תִיָּרָא מִשֵּׁד כִּי יָבוֹא. (פרק ה') כלומר הסבל שבא עליך הוא חלק מהתוכחה האלוהית ויש לו מטרה חינוכית. אם תחזור בתשובה האל שהיכה אותך יחבוש את פצעך, האל שהרעיב אותך יפדה אותך ממות.

אך אנו, שהיינו נוכחים בשיחה שבין השטן והאל מאחורי הקלעים, יודעים שדברים אלו לא נכונים. אלוהים לא העניש את איוב על חטאיו, הוא לא השתמש בסבל כתגובה על מעשיו הרעים של איוב כי איוב היה מושלם ולא היה צורך בתיקון דרכיו. אלוהים השתמש בסבל כדי להוכיח ל**שטן** כי איוב ימשיך להיות צדיק גם לאחר שיחטוף מכות רבות. כלומר איוב היה בובת ניסוי של אלוהים והשטן.

קשה להאמין שחומר חתרני כל כך מצוי בספר הספרים שלנו.

ומכאן קצרה הדרך לשאלה קשה ומכבידה. איוב היה אחד אך יהדות אירופה שעברה אסונות לא יותר קלים מאיוב מנתה מיליונים.

מה יכול להיות ההסבר לסבלם? האם אפשר להמשיך ולהאמין באלוהים גם אחרי אושוויץ?

שאלה זאת היא אחת השאלות המטרידות ביותר את אבי, ששרד יחידי מכל משפחתו הרחבה, שנישא לאימי שאף היא עברה באושוויץ ובנוסף בעוד מחנות עבודה וחזרה ללא אימה האהובה שאני נקראת על שמה. אבי ממשיך להניח תפילין כל בוקר ומתפלל כל יום וקורא תהילים. אך שאלה זאת מנקרת במוחו ומטרידה את שלוותו, כי היא קשורה אצלו לא רק לעבר אלא גם לתקוותיו לעתיד שלאחר המוות.

בסקירה לא מעמיקה שערכתי מצאתי כמה תשובות:

מבוסס על המאמר תגובות פילוסופיות ותיאולוגיות של יהודים על השואה

[האנציקלופדיה של השואה](#) גוטמן, ישראל

תשובות מסורתיות. התשובות המסוריות ממשיכות את הכיוון המקראי הרואה בהיסטוריה כלי לחינוך המוסרי של העם. ההאשמה הזאת בקרב היהודים האורתודוקסים לובשת שלוש צורות: הראשונה תולה ביהודים את ההאשמה הכללית של חטאים הקשורים בחוסר נאמנות לברית, אך נמנעת מפירוט נוסף (השקפתו של הרב יצחק הוטנר); (השנייה קושרת קשר סיבתי בין השואה ובין

עליית הרפורמה וצורות אחרות לא-אורתודוקסיות של יהדות (השקפתו של הרב אלחנן וסרמן ואחרים); השלישית תולה את האשם בציונות, מכיוון שהיא לא השלימה עם הגלות ולא ניאותה להמתין לגאולה המשיחית של האלוהים) עמדתו של הרב יואל טייטלבוים, האדמו"ר מסאטמאר).

עוד ארבע מודלים, אף הם בעלי שורשים במקרא, ניתנו כהסבר להכחדת יהדות אירופה: (1) העקידה; (2) 'עבד אדוני' של ספר ישעיהו; (3) 'הסתר פנים' - 'חרון אף ה' והסרת חסדו; הפרדיגמה של העקידה משווה את הקורבנות ליצחק, קורבנות חפים מפשע, אשר, שלא כיצחק, מועלים לקורבן, כאות לנאמנות, בלי חטא, נקיים מכול אשמה, ומתים כאות לנאמנות מירבית למסורת ישראל, לתורה ולאלוהי ישראל.

המודל של 'עבד אדוני', הנשען בעיקר על ישעיהו פרק נג, תפס מקום רב בהרהורים שלאחר השואה. בדומה לעקידה, נמשך האדם המודרני לסוג תשובה והסבר שכזה מכיוון שאינו מטיל כול אשם בקורבנות, רואה את סבלותיהם כמעין כפרה על אחרים, או אפילו כמסתוריים, אמצעי שדרכו מאז אלוהים את כוחות הבריאה ומביא ישועה לרשע, ועם זאת מבטיח את אהבתו המיוחדת לקורבנות הצדיקים ואף משתתף בסבלותם, ומפצה אותם בעולם הבא. בתשובה מסוג זה השתמשו, בין השאר, מנהיגים חסידים, אברהם יהושע השל, הוגה הדעות האורתודוקסי אליעזר ברקוביץ והתיאולוג הרפורמי איגנאץ מאיבאום ואחרים, הסבר זה מעלה את השאלה הקשה והנוקבת מדוע ירצה אלוהים קורבנות כאלה כדי להסדיר את העולם שהוא עצמו יצר, ומה טיבו של אלוהים הרוצה בכך. 'הסתר פנים' מוסבר במקרא הן כתגובה לחטא, (כגון בדברים לא, יז-יח) והן כאירוע מסתורי שאינו ניתן להסבר ושאי-אפשר להסבירו בסיבה ברורה, (כגון בתהילים מד; תהילים יג; ישעיהו ח, יח; ישעיהו מה, ה). בכמה טיעונים תיאולוגיים קשור 'הסתר פנים' באורך אפיו של אלוהים, כלומר, סובלנותו לחוטא, פירושה שהאלוהים חייב לאפשר לחטא שיתרחש - דבר הגורר קורבנות. בסופו של דבר הסבר כזה רופף, משום שהוא מסביר חידה קשה אחת - מציאות הרשע - על-ידי יצירת חידה קשה אחרת - הסתר פנים.

תגובות מודרניות. לעומת כול אותן תגובות מנוסחות ומעובדות, הגיבו הוגים יהודים אחרים על השואה באופן יצירתי, אם גם לא משביע רצון, בהסברים מקוריים ומעוררי מחשבה. ההסבר הקיצוני ביותר, הוא של ריצ'רד רובנשטיין (1966), שטען כי השואה מוכיחה חד-משמעית את אי-קיומו של האלוהים ואת פשיטת-הרגל של התיאולוגיה היהודית המסורתית. היקום הוא אבסורד, כלומר, חסר כול משמעות או מטרה, וביקום כזה אין זה מפתיע כלל וכלל שזוועות כגון אושוויץ יכולות להתרחש. לפיכך חייבים היהודים להסתלק מהמיתוסים התיאולוגיים העתיקים של טרנסצנדנטליות האל והגאולה ולבקש להם תורת ערכים חדשה, גישה אחרת היא 'הגנת חופש הבחירה', הגישה הזאת מעניקה לרשע לגיטימציה הגיונית, בהעלותה את הטיעון, שכדי שבני-אדם יהיו בני-חורין חייבים הם גם להיות בני-חורין לחטוא ולהמיט רעה ורשע על זולתם (לא האלוהים אלא בני-האדם יוצרים רשע.. את העמדה החדשנית השלישית השמיע אמיל פאקנהיים, שטען שיש להבין את השואה כאירוע חדש של התגלות אלוהית. אלוהים היה באושוויץ, למרות שאין אנו יכולים להבין בדיוק מה עשה שם. ומתוך השואה יצאה מצווה חדשה, המצווה התרי"ד, נוסף לתרי"ג המצוות המסורתיות והיא: 'יהודים, אל תתנו להיטלר ניצחון שלאחר המוות'. בדבריו על המצווה התרי"ד מתכוון פאקנהיים, שהיהודים חייבים להבין שמוטלת עליהם חובה קדושה להישדך, כדי להבטיח שהיטלר, אחוז טירוף ההשמדה שלו שכוון נגד העם היהודי, לא יהיה בסופו של דבר המנצח. מעל לכול, המצווה התרי"ד כרוכה בקיום יהודי ובחובה הדיאלקטית של היהודים 'אסור להתיימש מאלוהי ישראל, כי אז תיכחד היהדות'.

עמדה עוד יותר רדיקלית העלה ארווינג (יצחק) גרינברג. הוא סובר שהשואה ניפצה את הברית בין אלוהים לישראל. גרינברג מתאר את מערכת היחסים המסורתית על פי הברית כ'שיגור לפעולת התאבדות', ואפילו ריבונו של עולם אינו יכול לצוות עליה. גרינברג מציע את התיזה הפרובוקטיבית, שעם סיום תנאי הברית הישנים בין ישראל לאלוהים נכנס עם ישראל מרצון למערכת יחסים חדשה, שוויונית יותר, עם האלוהים כתוצאה מההתרחשויות. התיזה של גרינברג מתחמקת ממתן הסבר לשואה ובמקום זאת מתמקדת בתגובה הממשית שלאחר השואה שיאמץ העם היהודי. ואולם, למרות שההצעה מעניינת, יש מקום לתהות על ההיגיון שבעמדה של גרינברג, בעיקר שימושה במונחי יסוד ובמושגי יסוד תיאולוגיים כגון הבית, המצוות, ההתגלות האלוהית ועוד, וכן המרכזיות שהיא מעניקה להיטלר בניסוח תיאולוגיה יהודית שלאחר השואה.

חדשני עוד יותר הוא ארתור א' כהן. כהן טוען שהדרך היחידה לפתור את הבעיות התיאולוגיות הרבות שמעלה השואה היא להגדיר מחדש את האלוהים, דהיינו, להכיר בכך שמוטעית התפיסה הישנה יותר של האלוהי, הרווייה 'כול' (כגון יודע הכול, הכול יכול, וכולי). יש אלוהים, אך אין לו הכוח להתערב בענייני בני-האדם, כפי שסברו הדורות הקודמים. יש להסתלק מתפיסתנו אותו כמכוון כול יכול של ההיסטוריה והטבע, ולהמירה בתפיסה מצמצמת יותר של האלוהות. ואולם, מתעוררת השאלה האם אלוהים עודנו אלוהים אם נוטלים ממנו את מקומו כמכוון ההיסטוריה. וגם אם אפשר להגן על ההמשגה הממזערת הזאת במונחים פילוסופיים כלליים - האם יכולה אלוהות 'מוקטנת' כזאת להיות אלוהי התורה והברית, אלוהי התפילה והגאולה, אלוהי ישראל? קצרה היריעה מלהיכנס לעובי כל אחד מההסברים.

מה חושבים אנחנו על האל המניח לנו לסבול? איך כל אחד מאיתנו מסביר את הסבל הפרטי שלו ואת הסבל הלאומי?

בדבר תורה זה לא התכוונתי למצוא תשובות חד משמעיות אלא לעורר כיווני מחשבה שאולי יהיו חדשים למי מאיתנו.

שבת שלום